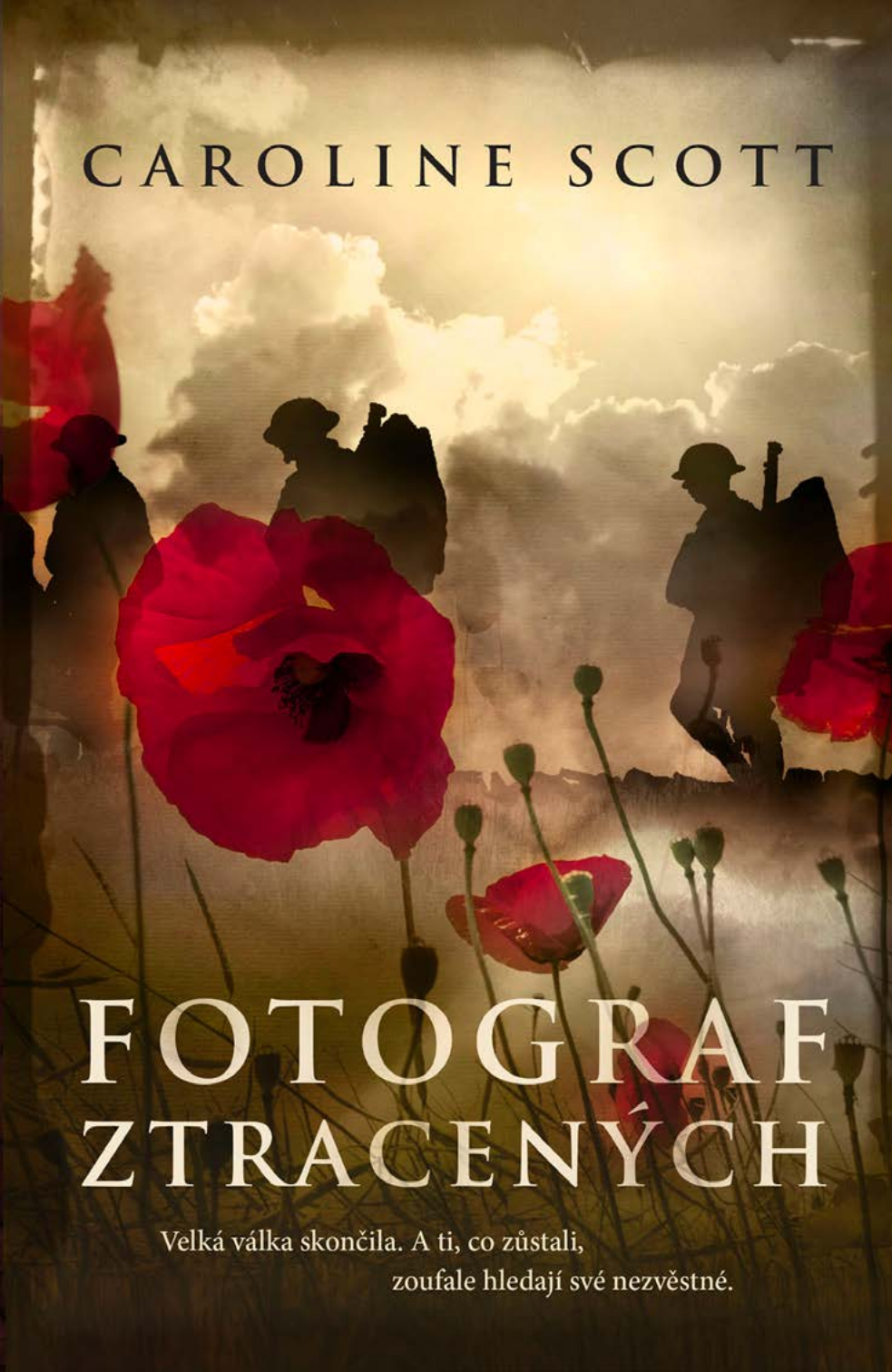
CAROLINE SCOTT
FOTOGRAF ZTRACENÝCH
Velká válka skončila. A ti, co zůstali,
zoufale hledají své nezvěstné.

Fotograf ztracených

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.dominoknihy.cz
www.albatrosmedia.cz

Caroline Scott

Fotograf ztracených – e-kniha
Copyright © Albatros Media a. s., 2021

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

ALBATROS MEDIA

FOTOGRAF ZTRACENÝCH

CAROLINE SCOTT

2021

Copyright © 2019 by Caroline Scott. All rights reserved.
Translation © 2020 by Tereza Horáková

Veškerá práva vyhrazena. Žádná část tohoto díla nesmí být reprodukována ani elektronicky či jinak šířena bez předchozího písemného souhlasu majitele autorských práv.

Z anglického originálu *The Photographer of the Lost*
vydaného nakladatelstvím Simon & Schuster UK Ltd, Londýn 2019,
přeložila Tereza Horáková
Vydalo nakladatelství Domino v roce 2021 ve společnosti
Albatros Media a. s., se sídlem Na Pankráci 30, Praha 4
Odpovědná redaktorka: Vendula Schvanová
Korektura: Milena Nečadová
Sazba písmem Minion Pro: GDTP AM, Petra Krušberská
Grafické zpracování obálky: Diana Delevová
Vydání první

ISBN tištěné verze 978-80-749 8492-1
ISBN e-knihy 978-80-749 8501-0 (1. zveřejnění, 2021) (epub)
ISBN e-knihy 978-80-749 8502-7 (1. zveřejnění, 2021) (mobi)
ISBN e-knihy 978-80-749 8500-3 (1. zveřejnění, 2021) (ePDF)

www.dominoknihy.cz
www.albatrosmedia.cz
www.facebook.com/nakladatelstvi.domino

Cena uvedená výrobcem představuje nezávaznou doporučenou spotřebitelskou cenu.

ALBATROS MEDIA

Mámě a tátovi s láskou

Časový průběh první světové války

1914

4. srpna	Velká Británie vyhlašuje válku Německu.
31. srpna	První manchesterský „dobrovolnický“ pluk začíná rekrutovat vojáky a muži stojí dlouhé fronty, aby se mohli zapsat. Myšlenka, že přátelé (a bratři) mohou sloužit pospolu a nikdo je nerozdělí, působí velmi přitažlivě, ovšem geografická koncentrace těchto pluků bude mít tragické důsledky.
22. listopadu	Poté, co první bitva u Yper skončila patem, začínají se hloubit zákopy frontových linií. Zákopová západní fronta se potáhne od belgického pobřeží až ke švýcarské hranici. Ypry zůstávají v rukách Dohody, ovšem čelí těžkým dělostřeleckým útokům a leteckému bombardování. Dvaadvacátého listopadu zasáhnou zápalné bomby proslulou soukenickou tržnici.

1915

březen	Je ustavena Komise pro registraci hrobů. Kromě registrace a označování hrobů začíná též na žádost truchlících britských rodin rozesílat fotografie. Rozesláno nakonec bude na 170 000 takových fotografií.

1916

27. ledna	V Británii je vyhlášena branná povinnost.
1. července	Začíná bitva na Sommě, trvat bude další čtyři a půl měsíce. Jedním z mála úspěchů prvního dne ofenzivy je dobytí vesnice Montauban a pochvalu za své nasazení získávají muži z manchesterského a liverpoolského dobrovolnického pluku. Navzdory opakovaným pokusům bude trvat ještě dva měsíce, než se podaří zabrat sousední vesnici Guillemont.

1917

leden	Zatímco se Francouzi připravují na jarní ofenzivu, britská vojska střídají francouzské síly v zákopech jižně od Sommy.
16. března	Přes zimu 1916 připravovala německá vojska novou frontovou linii, tzv. Hindenburgovu. Němci zbudovali hluboké zákopy a betonové obranné bloky, v zázemí pak vytvořili zásobovací chodby. Stahují se na tuto silně opevněnou frontu, cestou vypalují vesnice, ničí cesty a kácejí stromy. Postupující vojska Dohody vstupují 17. března do Chaulnes a 18. března do Péronne, obě místa však nacházejí v troskách.
6. dubna	Spojené státy vyhlašují válku Německu.
9. dubna – 17. května	Druhá bitva u Arrasu. Kanadská vojska se zmocnila hřebenu Vimy. Navzdory počátečnímu úspěchu se však spojeneckým vojskům nepodaří získaná území konsolidovat.
květen	S narůstajícím objemem práce je Komise pro registraci hrobů přejmenována na Imperiální komisi pro válečné hroby.
31. července	Začíná třetí bitva u Yper („Passchendaele“). Potáhne se tři měsíce.
22. října	Začíná útok na nepřátelské linie v Houthulstském lese severně od Yper. Jedná se o klamný úder, který má odpoutat pozornost od příprav hlavního útoku na Passchendaele. Britům se však postup nedaří, čelí dělostřelecké palbě, ukrytým ostřelovačům a útokům kulometných hnízd.

1918

21. března	Začíná jarní nepřátelská ofenziva, operace Michael.
8. srpna	Začátek stodenní ofenzivy – finálního útoku na západní frontě.

11. listopadu Představitelé válčících národů podepisují krátce po páté hodině ranní v Compiègne příměří. Boje končí v jedenáct hodin dopoledne.

1919

1919 Imperiální komise pro válečné hroby má nyní na starost více než půl milionu hrobů a přes 1 200 hřbitovů jen ve Francii a Belgii. Začíná práce na slučování hřbitovů a kolem roku 1923 Komise dopravuje do Francie přes 4 000 náhrobních kamenů týdně.

1920

1920 Imperiální komise pro válečné hroby přestává nabízet fotografické služby. Jelikož však poptávka zůstává, přebírají tuto práci dobročinné spolky a komerční fotografové.

1927

24. července Je odhalena Meninská brána – památník vojákům, kteří padli v Yperském oblouku, avšak nemají svůj označený hrob. Do kamene je vytesáno 54 896 jmen, avšak na památce už není dost místa, aby mohla být přidána jména těch, kteří se pohřešují po srpnu 1917. Dalších 35 001 mužů připomíná památník nezvěstným v Tyne Cot. Kameníci dokončují práci na Meninské bráně ještě v době, kdy v roce 1940 Německo obsazuje Belgii.

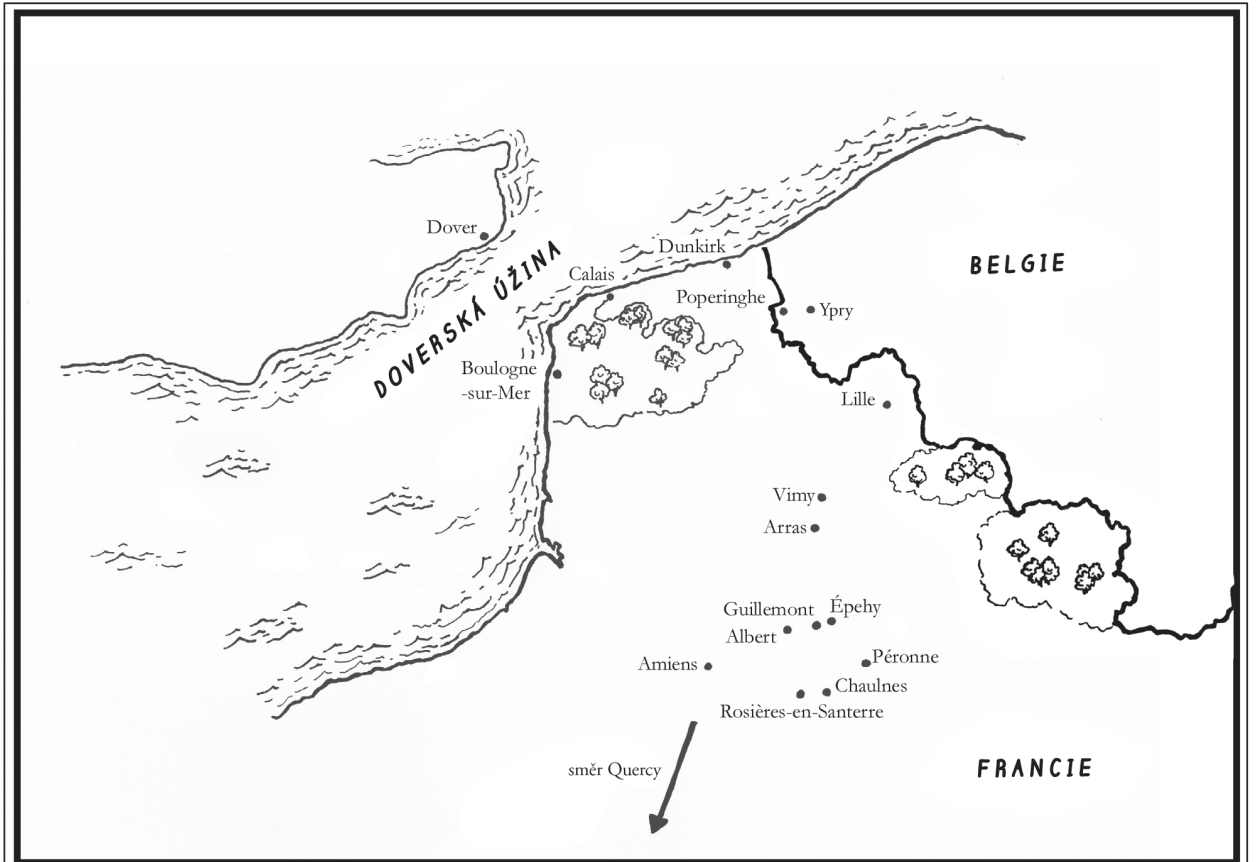
Dover
Dunkirk
Calais
Poperinghe
Ypry
BELGIE
DOVERSKÁ ÚŽINA
Boulogne
-sur-Mer
Lille
Vimy
Arras
Guillemont
Épehy
Albert
Amiens
Péronne
Chaulnes
Rosières-en-Santerre
směr Quercy
FRANCIE

FOTOGRAFIE Z BITEVNÍHO POLE

Pokud si přejete FOTOGRAFII nějakého konkrétního HROBU, HŘBITOVA, BUDOVY atd., zástupce pana WALTERA LEEA, LONDON ROAD, GRANTHAM, navštíví počátkem následujícího měsíce bitevní oblast. Pro podrobnější informace pište nebo volejte.

Část I

Prolog

Edie

Lancashire, květen 1921

Edie pošťáka neslyší, ale když prochází kuchyní do obývacího pokoje, na linoleu zaznamená obálku. Skloní se pro ni, je si jistá, že nejde o nic významného, jen o další složenku, která bude muset počkat. Pak si všimne poštovního razítka. Je to stejné razítko, jaké bývalo na jejich dopisech z Francie.

Otáčí hnědou obálku v rukách. Adresa je psaná na stroji, působí tudíž skoro úředně. Během posledních čtyř let napsala do Francie a Belgie spoustu dopisů a na oplátku dostala mnoho obálek plných opakovaných omluv. Hlavou jí proběhnou jména agentur a kanceláří, dobročinných spolků a výborů, oficiálních úřadů a hřbitovů.

Nejprve se zdá, že je v obálce jen list bílého papíru bez jakéhokoli psaní či tisku, jakmile ho však otočí, zjistí, že je to fotografie. V prvním okamžiku tvář nepoznává. Na chvíli je to jen obličej cizince, pro jehož přítomnost v její chodbě a dlani není žádný důvod. Je to zatoulaná pošta, chyba, záhada – avšak jen na moment.

Edie se opře o stěnu a sklouzne po dlaždicích. Pažemi si obejme kolena. V hrudi cítí rozechvění, jako by ptáček v kleci bušil křídly o mříže. Fotografie jí vypadla z rukou a jen kousíček od ní narušuje kostkovaný vzor podlahy. Edie si opře hlavu o zeď a zavře oči.

Říká si, že se musí podívat ještě jednou. Musí se podívat. Měla by se podívat, přiblížit si podobenku k očím, musí se ujistit, protože ačkoli se na ni z obrázku bezpochyby dívají *jeho* oči, nic jiného nedává smysl. Jak by mohlo? Určitě je to jenom podoba. Po takové době to rozhodně nemůže být on. Nebo ano? Nemusí se ale na fotografii dívat podruhé, aby věděla, že je to pravda. Je to nepochybně Francis.

Kousne se do kolene a přinutí se vzhlédnout. Vidí na podlaze vlastní stopy, obvyklé vzorce, jež dělá po domě. Musí linoleum zase vytřít. Měla by si najít čas, natřít ošoupané lišty a vyklepat rohožku. Pod stolek v chodbě se zatoulal dubový list a vedle něj leží čtenářský průkaz, který hledala. Všímá si všeho okolo, jen aby se nemusela podívat na tu tvář.

„Jak to?“ Pronese tu otázku nahlas.

Obálku mačká v dlani, musí se ale ještě podívat dovnitř. Jistě tam bude víc než jen podobenka. Musí tam být vysvětlení, význam. Nic dalšího ale nenachází. Žádný dopis, ani věta. Ani slovo. Otočí obálku a zaznamená, že adresa je napsána na stroji s ohlazenými páčkami. Oblouček písmene *u* je narušený, nad *i* chybí tečka, ovšem inkoustová stopa po tečce za větou je důrazná. Rozmazané poštovní razítko se nedá přečíst. V řetězci písmen rozezná pomlčky, možná je to *Saint-To-či--Ono*, ovšem kvůli rozpití se nedá už nic rozluštit. Její ruce zanechávají na hnědém papíře vlhké otisky. Časem se smířila s tím, že za Francisovým jménem musí udělat křížek, ale nemohla se v tom mýlit? Opravdu by tu mohla být ještě šance? Je zvláštní sledovat vlastní prsty, jak se třesou.

Schoulí se na bok a cítí pod tváří chladnou podlahu. Fotografii má jen kousek od své dlaně. Slyší kroky venku na chodníku, ořešák ve větrném dni ťuká větvemi na okno obývacího pokoje, z gramofonu paní Wilsonové odvedle se nese rytmus valčíku, avšak vše takřka přehlušuje hluk jejího vlastního dechu. Neměla by v úterý ráno polehávat na podlaze chodby s obličejem přitisknutým na linoleum, které potřebuje vytřít, ale je těžké přimět se k pohybu. Proč je tak náročné natáhnout ruku k fotografii? Uvěřit, že je to vážně on?

Přes nadsvětlík teď dovnitř šikmo dopadají sluneční paprsky, strakaté barvy skla se dlouží přes kachlíky a krášlí jeho tvář červeně, zeleně a zlatě. Tvář jejího manžela, který je už čtyři roky nezvěstný.

1

Harry

Trajekt z Folkestonu do Boulogne, srpen 1921

„Edie?“

Harry si jí všimne, jakmile vystoupí na palubu. Má na sobě šedivé hedvábné šaty, a přestože vlasy jsou schované pod slaměným kloboukem se širokou krempou, poznává ji podle tvaru zápěstí na zábradlí a způsobu, jakým svírá cigaretu.

„Jsi to ty?“

Když se však žena otočí, vůbec to není Edie.

„Prosím?“ Žena si sundá klobouk a pohlédne na Harryho. Tmavé vlasy se jí kroutí kolem bledé tváře. „Promiňte, my se známe?“

„Nesmírně se omlouvám. Spletl jsem se. Na okamžik jsem byl přesvědčený, že jste někdo jiný.“ Omluvně pokývne a ustoupí. Jak ho to mohlo napadnout? Nejraději by teď rychle zmizel, odvrátil pohled od ženy, která není ona. Připadá si najednou zadýchaný a nejistý, avšak zaváhá, jakmile zaznamená její oči. „Jste v pořádku, slečno?“

„To jen to zatrolené slunce.“

„Tady. Prosím.“

„Jste velice laskav."

Teprve když si od něj vezme kapesník, dojde mu, že jsou na něm vyšity bratrovy iniciály. Edie prohlásila, že by byla škoda, kdyby ty kapesníky nepoužíval, neznělo to tehdy ale úplně přesvědčivě. Odvrátí pohled, zatímco si žena setře slzy z očí. Voda má třpytivě modrou barvu.

„F. B., že? Frank? Fred? Komu mám vyjádřit svůj dík?"

„Vlastně jsem Harry." Napřáhne k ní dlaň. „Harry Blythe."

„Rachel Westová." Usměje se a tvář jí změkne. „Kruciš. Není moc pěkné ušpinit cizímu člověku kapesník a pak mu ho vrátit. I když možná vůbec nebyl váš."

„Nechte si ho. Netrapte se tím." Cítí, jak se mu dech zpomaluje a tlukot srdce uklidňuje. Zaměření na rysy nové tváře, pohled na usychající slzy a civilizovaná výměna zdvořilostí pomáhají zahnat nevhodné krátkodobé rozrušení.

„Jsem vaší dlužnicí, pane Blythe. Ujišťuji vás, že nemám ve zvyku připravovat muže, s nimiž jsem se doposud nesetkala, o majetek."

„Opravdu doma potajmu nekupíte ukradené ubrousky a vymámené kravaty?"

„Toto bude první položka do sbírky."

Jak si ji mohl splést? Teď vidí, že se v obličeji Edii vůbec nepodobá: má ostřejší rysy a tmavší pleť. Připomíná ji ale čímsi ve svém úsměvu, živým výrazem v očích.

„Neviděla jsem vás před chvílí, jak kreslíte obrázky?" zeptá se.

„Je to možné. Okolnosti ze mě učinily kočovného portrétistu. Jistá dáma mě ráno požádala, abych načrtl její podobiznu, a teď už se udělala fronta. Nikdy jsem nezažil tolik zákazníků ani vděku. Začínám si říkat, že bych mohl během cesty založit živnost."

„To jsou mi ale věci!"

„Rády by připíchly své podobizny na stěny v informačních kancelářích, kavárnách a nádražích. Hledají pohřešované muže."

Rachel Westová vyfoukne kouř nad moře a přikývne, jako by jí takové jednání připadalo naprosto běžné a přirozené. Dlaň jí zabloudí k medailonku, jenž jí visí kolem krku, a prsty pohladí vyrytá slova *Nezapomeň na mě*. Harry ji sleduje a pomyslí si, jestli někdy není lepší pokusit se zapomenout.

„Vylepují fotografie svých manželů i vlastní podobizny. Vypadá to, jako když se pokoušejí znovu vytvořit páry ze zatoulaných bot. Netušil jsem, že jich bude tolik."

Rachel se na něj podívá a vypadá překvapeně. „*Tolik?* Ale jistě."

Rachel položí dlaň na zábradlí a zavře ve větru oči. Harry pozoruje její profil nad hladinou a myslí na galionové figury lodí. Představuje si ji jako dřevěnou ženskou postavu na lodní přídi, jež rozráží vlny a křižuje širé oceány, samá barokní oblina a poprsí obrostlé vilejši, miláček posádky. Rachel, teď už zase zcela živá, se zatím vysmrká do kapesníku jeho bratra a poznamená, že moře se opravdu hodně vzdouvá. „Zvláštním způsobem to uklidňuje," prohlásí a zase se k němu otočí.

Harry vzhlédne k obloze, vnímá vibrace motoru i sílu vln, které se tříští pod kýlem. Záblesk světla se odráží od vzdálené rybářské lodě, ale po francouzském pobřeží zatím není ani stopy. Cítí na rtech sůl a přemýšlí, jestli mu bude zase zle. Edie mu kdysi tvrdila, že důležité je zůstat na palubě, zhluboka dýchat a dívat se přímo na hladinu, jako by to byl pes, který ho kousne, pokud odvrátí zrak. Znovu se zamyslí nad pohlednicí, již od ní dostal minulý týden. Stála Edie v posledním měsíci zrovna tam, kde teď postává Rachel Westová?

Mohla se naklánět přesně přes toto zábradlí a upírat pohled na vlny? Bylo jí během plavby do Francie zle? A proč byla – nebo je – v Arrasu?

„Jste nějaký sinalý," poznamená Rachel. „Tak se mi zdá, že asi nebudete zrovna zkušený námořník, že, pane Blythe?"

Zavrtí hlavou. „Rozhodně si v tom nelibuji."

Loď se nakloní dopředu a rozprskne bílou pěnu. Harry slyší, jak se Rachel zprudka nadechla. „Copak vám to nedodává *energii*?" zeptá se. „Nepřekypujete nadšením?"

„To rozhodně." Překypuje leda tak údery ostrého, slaného větru, z nějž se mu dělá špatně. Pevněji sevře zábradlí. „Jako bych měl žaludek plný kypřicího prášku."

„‚Já k moři prostě musím jít, vale dát láskám včerejším,'" cituje Rachel s úsměvem. „‚Let racků, cesty velryb zřít v povětří nože ostřejším.'" Zatímco recituje do rytmu vln, vytratí se jí z tváře veškerý smutek. Pohled se jí rozzáří, jako by si vychutnávala každé slovo. Pak se však zadívá Harrymu do očí a její úsměv pohasne. „Vy jste tam byl, že? Vidím vám to ve tváři. Asi bych se vás neměla ptát – promiňte mi to, prosím –, ale jaké to bylo poprvé? Povíte mi to? Myslím tím, když jste poprvé vstoupil do Francie."

Harryho napadá, že v jejím podání to zní jako překročit řeku Styx. Představí si sebe a Francise na malém člunu, pod nímž se voda hemží údy rozhněvaných. Před očima vidí, jak jeho prsty vkládají do Francisových úst minci.

„Nezačali jsme zrovna nejlépe," pronese. Nebylo by správné vyvolávat v ní nějaké romantické obrazy. „Posadili nás na trajekt z Isle of Man, na starý dobrý kolesový parník. Admiralita ho sice zrekvírovala, ale pořád na něm zůstaly dřevěné obklady, sametové polstrování a na stěně jízdní řád z Douglasu do Fleetwoodu. Když jsme vyplouvali z Folkestonu, zpívali jsme ‚Jeruzalém'. Dovedete si to představit? ‚Přines mi

kopí! Nechť mraky se roztrhnou!'" Pohlédne na Rachel, která přikývne, že píseň zná. „Omlouvám se za svůj zpěv. Byla to hraná statečnost, víte? Jenomže zbraně jsme museli nechat odpočívat. Torpédoborec, který nás doprovázel, najel na podmořskou minu – a bum! Vyrvala mu v boku obrovskou díru a z ní se valily plameny a kouř. Narazili jsme na neoznačené minové pole, víte, a náš starý kolesový parník mohl každou chvíli také vyletět do vzduchu. Každopádně jsme obezřetně dopluli zpátky do Folkestonu a té noci se vyspali v docích."

„A že se vám ulevilo?"

„Betonová podlaha ještě nikdy nebyla pohodlnější. Jenomže další den jsme tím museli projít znovu." Přízračná vzpomínka na rozervanou ocel a zrádnou vodu ho stále děsí a zanechává kovovou pachuť v ústech. Obrázek, jak se on sám, Will a Francis choulí k sobě, tři bratři spící na palubě, našel v krabici se starými fotografiemi. Byl to jeden z těch, nad nimiž se zarazil, když mu Edie tehdy v květnu krabici dala. Nikdy předtím ho neviděl a chvíli mu trvalo, než poznal vlastní nahrbená ramena. Edie se tomu krátce zasmála. Nevybavuje si, kdo je fotil ani jaké to bylo, spát s údy propletenými s bratry.

„Ale pak se to povedlo."

„Přeplout? Ano." Mrkne na Rachel. „Bylo to v únoru 1916. Ta zkušenost mi poněkud znechutila pobyt na lodích všeho druhu."

„‚Co jiného bych měl si přát: druhů smích vidět ve tváři a klidný spánek, sladké sny, navrátit když se podaří.'"

„Přesně tak," odpoví Harry.

„Učili jsme se to ve škole."

Na plátně, na němž si v duchu představuje Rachel Westovou, se v pozadí míhají křičící rackové. S vlasy rozevlátými ve větru vypadá jako mořská panna. Harry upírá oči na hladinu

a nemůže si pomoci, stále pátrá po minách. Navzdory tomu, co by mu možná radila Edie, ho nyní daleko více uklidňuje soustředit se na možnost zachytit malbou ženu, jež recituje básně vlnám.

„David odplul v lednu," řekne Rachel.

„David?"

„Můj manžel. Tady. Možná tomu porozumíte?"

Opatrně vyjme z obálky papír a Harry se cítí odpovědný za dopis, jejž se mu vítr snaží vyškubnout z ruky. Dvakrát se ho pokusí přečíst, kvůli ní se snaží porozumět, ovšem rozluštit dokáže jen datum a Rachelino jméno. Vnímá tvary slov, tahy a kličky, jež musely mít pro pisatele význam a důležitost, ale nedovede je rozplést, jako by byla psána řeckou abecedou.

„Dokážete to přečíst?"

„Lituji. To písmo je těžké rozluštit, že?"

„Psával básně. Věřil byste tomu? Verše opěvující krajinu jeho dětství a dovedné rýmy."

Harry pohlédne na stránku, z níž nečiší ani rýmy, ani smysl.

„Byl to jeho poslední," pokračuje Rachel. „Pak už přišlo jenom strojem psané sdělení, že se David pohřešuje. Když se podívám na tenhle dopis, říkám si, že nějaká jeho část zmizela už tehdy."

„Ano, to chápu." Harryho napadne pustit ten smutný dopis po větru, představuje si, jak letí, jak se bílá tečka snáší na hladinu, avšak raději ho vrátí a sleduje, jak Rachel papír skládá.

„Je to potřetí, co se tam vracím," svěří mu. „Pohřešovaný – to přece nestačí."

„Ne," odpoví Harry.

Loď je plná takových Rachel – žen, jež se při řeči dotýkají medailonků, cestují k hrobům a pátrají. Plavidlo plné naděje

a obav. Kreslí během plavby už pátý portrét a všechny ženy jsou mu nesmírně vděčné. Je zvědavý na ty stěny plné pátrajících a pohřešovaných, všech těch tváří, co by rády znovu našly svůj protějšek. Představuje si jejich obličeje na fotografiích, Edii a Francise, znovu spolu. Vybavuje si, jak jim vlastnoručně kreslil dvojportrét, který měl ozdobit stěnu jejich domu. Vzpomíná na den, kdy maloval portrét Edie a sledoval, jak si natáčí ofinu zvlhlými prsty. Pořád to vidí. Ze zadní strany zrcadla opadávalo stříbření, takže část jejího odrazu tvořily trhliny a prázdná místa.

„Tak. Teď jsem připravená," prohlásila a přenesla úsměv od zrcadla k němu.

Jakmile se na obzoru objeví přístav, odhodí cigaretu a vytáhne z kapsy pohlednici od Edie. Motor zpomalí a on vnímá, jak se vibrace lodi mění. Vynoří se duny, hradby a mola, následují tvary komínů, věž baziliky, dovolenkové barvy pobřežních kaváren. Paprsky probleskují těžkými dešťovými mraky a ve větru se třepotají vlajky u kasina. Jak se blíží k Boulogni, uvažuje, zda je Edie stále na této straně kanálu a zda našla Francise, ať už živého, nebo mrtvého.

2

Harry

Boulogne-sur-Mer, srpen 1921

Francis tady fotil před pěti lety. Harry zezadu sledoval, jak jeho bratr zaostřuje na pletence plachet, sítí a lanoví, jež se odrážely na pozadí doků. Dnes vystupující pasažéři míjejí stejné odrazy. Harry naslouchá a poznává na tomto místě zvuky deště, křik racků a přístavních dělníků i skřípot kol železničních vagonů. Vzpomíná, jak se proti deštěm zastřené obloze rýsovala spleť stěžňů, řetězů a kabelů, vybavuje si tvary jeřábů, komíny rybářských bárek i jména velkolepých hotelů na pevnině. Ač je mu přístaviště tolik povědomé, vzpomínka na ně se zdá nesmírně vzdálená.

První pohled na přibližující se francouzské pobřeží a vědomí, že se konečně dostali na druhou stranu kanálu, pro ně tehdy nesly ohromný význam, pak se ovšem vylodili jen na nábřeží plné pracujících lidí, konzervárenských skladišť, hospůdek a starodávných rybářských člunů s červenými plachtami. Teď Harry ve stejném přístavu pozoruje, jak nějaký muž rovná kufry do vozíku. Po dlažebních kostkách dělníci kutálejí sudy, opodál kodrcá koněm tažený povoz naložený koši

plnými sleďů. Silně tu páchne nafta a rybina. Po pěti letech je všechno stejné, a přece tak jiné.

Harry si hodí zavazadlo na rameno a kráčí do města kolem skladů, hotelů a výloh obchodů. Zahlédne svůj odraz v okně řeznictví, pekařství i železářství a napůl očekává, že po svém boku uvidí i Willa a Francise. Vzpomíná, jak Will koktavě a se smíchem hlasitě předčítal poutače nad obchody i jak byli překvapeni, že i ve Francii prodávají hokynáři zelí, korzety a cedníky. Vzpomíná si, jak tehdy poprvé s vykulenýma očima očekávali cizotu, ale zatímco kráčeli ulicemi toho neobyčejně obyčejného města, všechno jim připadalo povědomé. Když se zastavili, aby si něco prohlédli, propletli si všichni tři beze slov paže, nepotřebovali se domlouvat, připadalo jim to jako ta nejpřirozenější věc pod sluncem.

„Tak si říkám, kde je ta válka?" nadhodil Francis.

„Otravuje nějaký chudáky jinde," odpověděl Will.

Skoro slyší jejich hlasy, smích, kroky po svém boku, avšak ve výloze dnes vidí jen sebe. Musí se zastavit a ověřit si to. Ve výloze kloboučnictví zvedají brady plastové manekýny v bohatě a různorodě zdobených dámských kloboučcích a nápis se táže: *Qu'est-ce que vous cherchez? Co hledáte VY?* Harry postává u obchodu a zjišťuje, že pro to nenachází slov.

Usadí se ke stolku v kavárně na rohu a přes zamlžená okna sleduje projíždějící tramvaje. Napíše na opocené okno své iniciály. Za rozteklými písmeny prosvítají plakáty inzerující celodenní výlety a prospěšnost léčivé vody. Nakreslené dámy se brouzdají na mělčině kolem lázeňských zařízení a jako sirény se usmívají na procesí lidí s deštníky. Dá si ke kávě skleničku *eau de vie* a obrací v ruce pohlednici od Edie.

„Něco do tvého alba fotografií," praví její písmo na druhé straně. „Není to tak trochu naruby?"

Harry si představuje její tvář na fotce, jak mu klade tu otázku, vidí, jak její rty formují slova, vnímá barvu jejího hlasu. Ztratí koncentraci a vybaví si den před svým návratem do Londýna, teď už to budou tři měsíce. Edie v jeho záběru stojí u splavu nádrže, po její pravici se voda řítí přepadem, hlavu má nakloněnou, jako by se nemohla rozhodnout, zda se na něj chce podívat, nebo nikoli. Jen před pár minutami mu pověděla o Francisově fotce. Také v tu chvíli se mnohé zdálo naruby.

„Nedávno jsem si prohlížela Francisovy staré fotky," pronesla. „Myslím tím fotografie, které pořídil během války. Snažila jsem se je roztřídit, uspořádat, jenomže žádná mi nedává smysl. Podle mě by mělo vzniknout nařízení, že nikdo nesmí fotit, pokud obrázek neoznačí datem a místem. K čemu potom jsou? Jak mám rozumět tomu, co vidím?" Podívala se na Harryho. „Ty pochopitelně jedny rozvaliny od druhých poznáš. Možná bys je pro mě mohl popsat?"

„Pokud si to přeješ, rád to udělám." Vrátil se v čase díky cvakání závěrky. Zachycené okamžiky ho zanesly zpátky a zanechaly ho v srpnu 1917 v Épehy. Jeho starší bratr seděl proti němu a stříhal fotografický papír na obdélníky. Kolem nich v plném baru vyzpěvovali vojáci, ovšem Francis se soustředil na pravidelnost úhlů. O dva měsíce později byl pryč.

„Netušil jsem, že máš jeho fotky," řekl Edii.

„Mám jich celou krabici. Nějaké přivezl, když dorazil na dovolenku, další poslal kapitán Rose v balíčku. Pořád jsem si je chtěla projít a roztřídit, ale nikdy jsem na to neměla odvahu."

„Proč tedy teď?"

„Protože jsem před pár týdny dostala další. Na té fotce je *on*. Přišla poštou."

„Poštou?“

„Jen tak v obálce. Byla tam fotka a nic dalšího. Předpokládám, že ji někdo objevil a napadlo ho mi ji poslat, ale je divné, že nepřidal ani pár slov, ne?“

„To ano,“ odpověděl. „A poštovní razítko?“

„Francouzské. Přišla z Francie. Taky ti to připadá zvláštní? Jsem ráda, že v tom nejsem sama.“

„Jak říkáš, nejspíš ji někdo objevil.“

„Možná.“ Edie pokrčila rameny. „Co se stalo s kapitánem Rosem?“

„Padl u Cambrai. Četl jsem to v novinách.“

Přikývla. „Vidět, jak z obálky padá Francisova podobizna, bylo přízračné. Šokovalo mě to. Nebyla jsem na to připravená. Nebudu lhát – musela jsem si nalít brandy. Bylo to jako spatřit ducha.“

Eau de vie Harryho pálí v hrdle, až se rozkašle. Viděl dnes tolik duchů. Odkládal ten úkol tři měsíce, ani on neměl odvahu, ale dnes se začal propracovávat starými fotografiemi, řadil je chronologicky a přehrával si vzpomínky, zatímco se snažil všechno uspořádat tak, jak šly události za sebou. Má všechny výjevy vyskládané před sebou na kavárenském stolku v řadách a na kupičkách jako nějaký zvláštní pasiáns.

První obrázek v horní řadě byl pořízený v lednu 1915 v Morecambe. Předvádějí taneční pózy před svou ubikací a rovnají se podle velikosti – Francis, on sám a Will – jako nějací potulní lázeňští pěvci. Jen před pár minutami je ve střízlivějším postoji vyfotil jeden novinář. Jejich matka jim poslala výstřižek z *Manchester Courier* a oni se smáli popisku – *Bratři ve zbrani*. Na fotce jsou nažehlení a vystrojení nováčci. Harry si vybavuje tuhost a škrábání nové uniformy i její vůni, skoro cítí leštěnku a vosk na boty. Upoutá ho, jak mladě Will vypadá.

Opře pohlednici od Edie o sklenici a začne umisťovat fotografie do alba, které pro ni zakoupil, jednu po druhé je zasouvá do papírových růžků. Na první stránce předvádějí rozcvičku na promenádě, cvičí s bajonety na golfovém hřišti a hloubí zákopy v Torrisholme. Jsou tu zachyceny sportovní soutěže jejich praporu, taneční zábavy a koncerty. Usmívají se, když stojí vedle své bytné paní Faulknerové, která v ruce žmoulá bílý kapesníček. Davy (a kapesníčky) mávají, zatímco jejich vlak vyjíždí ze stanice. Harry vyhoví Ediině žádosti a připojuje perem, jež si koupil právě za tímto účelem, poznámky, data a detaily.

Později se objevují skupinové fotografie z ležení Parkhouse Camp, Will se usmívá se ženou, jež tam z košíku prodávala pomeranče, a pohledy na útvary pochodující přes Salisburskou pláň. Nízko nad Stonehenge se vznášejí dvojplošníky. Vidí sám sebe, jak se o šest let mladší opírá o kameny a mhouří oči proti slunci. Jako by se díval na jinou osobu. Zamyslí se nad Francisovou fotografií, již mu před třemi měsíci ukázala Edie. Kde ta podobenka jeho bratra ležela poslední čtyři roky? Proč se vynořila teď? Mohla se prostě jen tak ztratit v systému? Ale na čtyři roky – je to vůbec možné?

Vyhlédne na ulici a napůl očekává, že tam zase uvidí Willa a Francise, jak kráčejí kolem s propletenými pažemi. Po skle kloužou naducané dešťové kapky. Představuje si Francisovo jméno na náhrobku a přemýšlí, jakou by mohlo mít spojitost s Edií, jež mu poslala pohlednici z Arrasu. Co ji tam mohlo přivést? Dostala další anonymní obálky? Vážně existuje spojitost mezi Ediinou pohlednicí a Francisovou tváří na fotografii?

Harry si vybavuje, že když tehdy poprvé zakotvili v Boulogni, Francis poslal Edii pohled. Chlápek s výstředním knírem na něm vykukoval zpoza ohromného pugétu macešek

a ukazoval na nápis *Gros Bisous de Boulogne*. Francis zaplnil volnou stranu křížky představujícími polibky. Nenapsal ani slovo, nepodepsal se. Harry věděl, že Edie významu porozumí, ale nepodepsat se mu připadalo darebné. Ten spletenec inkoustových křížků a zlomyslnou anonymitu si připomněl znovu v den, kdy mu Edie ukázala obálku, v níž dorazila Francisova fotografie.

Sáhne do kapsy kabátu a vytáhne pohlednici, kterou pro Edii právě koupil. V pastelově kolorované, dávno minulé verzi přístaviště, v němž právě zakotvil, vykládají z plachetnic koše plné sleďů. Obloha nad nábřežím je zabarvená do nepravděpodobné modři.

„Jsem tu. Hledám. Snažím se," napíše na rub a dodá P. S.: „Ale jsi tu i ty?"

3

Harry

Boulogne-sur-Mer, únor 1916

„Myslel jsem, že už nemaluješ," poznamenal Will. Mžoural do nízko stojícího slunce a vítr mu vháněl vlasy do obličeje. „Už jsem tě neviděl malovat věky. Myslel jsem, že jsi toho úplně nechal."

„To já taky. Snažil jsem se." Harry se na bratra usmál. „Nekreslil jsem už měsíce."

Otevřít zase skicák bylo zvláštní. Devět měsíců se nabádal, že ho má nechat zavřený. Jakmile dospěl k obtížnému rozhodnutí, že nenastoupí na uměleckou školu, řekl si, že musí všechno hodit za hlavu. Rozhodl se jít se svými bratry, a tak je potřeba dívat se před sebe, neohlížet se. Jenomže dnes před sebou hvízdající vítr žene zrnka suchého písku, nad mořem krouží letadla a městečko Boulogne-sur-Mer se barví do ústřicově šedé, tmavě okrové a růžové. Jak odolat a nezkusit to zachytit na papír?

„Jsem rád," prohlásil Will. „Když jsi nemaloval, byl jsi nešťastný."

„Vážně? Ty sis toho všiml?"

„Pořád jsi jen zadumaně hleděl na oblohu a mračil se na stromy. Francis tvrdil, že se ti stýská po krabici s barvami a my tě musíme rozveselit, jinak by ses mohl umělecky oddělat."

Harry se zasmál.

Modrozelená barva moře tvořila loužičku na emailové paletě a kroutila se ve snaze zachytit tahy písek a oblohu. Naklonil papír a zhluboka dýchal, zatímco se barvy rozpíjely. Harry si nebyl jistý, jestli se mračil na stromy, ale musel připustit, že dnes se zase cítí sám sebou. Úplný, klidný, celistvý. Opřel se, usmál se na Willa a zapálil si cigaretu.

„Sbíral jsem mušle."

Will se posadil vedle něj, rozevřel dlaň a odhalil hrst lastur. Vysypal je na zem a pak je na písku vyrovnal do řady. Jedna četa cvičila na promenádě. Harry vnímal rytmický dusot bot a štěkavé rozkazy.

„Můžu?"

„Jistě."

Harry sledoval, jak bratr prsty olepenými pískem listuje ve skicáři. Vítr rozechvíval náčrty vlastních rysů v zrcadle, oči a úsměvy jeho bratrů a stále dokola Ediinu tvář. Sledoval, jak bratrovy prsty obracejí stránky, a náhle si toho byl až příliš vědom.

„Pořád nám neřekli, kam nás pošlou." Will odhodil jednu z mušlí.

„A ty bys chtěl někam jet? Co kdybychom prostě zůstali tady?"

Will se zasmál, ale pak se zamračil. Harry sledoval, jak bratr nad tou otázkou přemýšlí. V jasném světle na pláži pořád vypadal jako kluk.

„Ne," odpověděl nakonec. „No, asi by mi to moc nevadilo. Rád hraju fotbal na písku a chodím do kaváren na zmrzlinu.

Francis objevil podnik, kde dělají hranolky s omáčkou. Přece to není naše válka, ne?“

Harry přikývl a usmál se.

„Frannie ale tvrdí, že nám to utíká. Všechno se děje někde jinde, a my prostě trčíme v přístavním městě. Všechno se žene kupředu, všichni míří dál na jih, a on je pořád tady, fotí rybáře, plážové domky a kavárenské terasy a to už ho nebaví.“

Harry v hlase mladšího bratra slyšel Francisův přízvuk. „Na světě jsou horší věci.“

„To řekni jemu.“

Harry pohlédl na měnící se krajinu před sebou. Proti hladině se odrážela stařenka, která na pláži hledala mušle. Po nebi se honily mraky. V dálce rozeznával u vody pohyby hejna brodivých ptáků. Zavřel oči před tím třpytem, lehl si na písek, vdechoval teplou vůni tlejících řas a na rtech cítil sůl. Slaný vítr mu zostřoval smysly a díky němu se cítil intenzivně živý. Napadlo ho, že by byl docela šťastný, kdyby válku viděl jen odsud, maloval divokou oblohu a pobřežní krajinu a vnímal na tváři hřejivé slunce.

„Pojď,“ vyzval ho Will. „Slíbil jsem Francisovi, že se s ním sejdeme na kopci.“

Drápali se nahoru z pláže, vítr je tahal za vlasy a oblečení jim nadouval jako plachtoví. Mraky se hnaly rychle a po písku se míhaly stíny, ve vzduchu se třepotaly vlajky a byly slyšet útržky hudby. Duny byly plné táborníků v khaki barvách, jako by se konalo nějaké skautské jamboree. Když se Harry otočil a zadíval zpátky na moře, najednou se mu nechtělo opustit to přímořské světlo, jež doslova vybízelo vzít do ruky vodové barvy. Rázem bylo důležité, aby si našel čas namalovat písečné duny, slaniska a pinie. Potřeboval si načrtnout útesy, rybářské bárky a měsíčním světlem ozářené oblázky.

Zaplavil ho pocit, že ztratil devět měsíců, a potřeba svěřit to vše papíru byla o to naléhavější.

Šplhali k božím mukám, kde už je čekal Francis, naklánět se přes zábradlí a zkoušel různé úhly záběru špičatých střech i rušného přístavu. Will mu zamával a Harry cítil, že je Francis pozoruje přes objektiv. Když se blížili, usmál se na ně.

„To jsou slyšet výstřely?" zeptal se Will. „Tady nahoře je to hlasitější, že? Přiblížilo se to?"

„Nedělej si starosti, *mon petit frère*. To si s námi jen zahrává vítr."

Francis položil paži kolem Willových ramen a Harry si zastrčil ruce do kapes svrchníku.

„Tady nahoře je chladněji," poznamenal.

„Tohle mají vidět námořníci, kteří vplouvají do přístavu?" Will vzhlédl ke kříži.

„Asi ano," odpověděl Harry. „Má na ně dohlížet, když vyplouvají, a dopřát jim bezpečný návrat."

„‚Tak ztroskotal se Hesperus, jej sklála noc, sněhu zlo – nás Kristus chraň před skonem jak ten na útesu Norman's Woe.'" Francis kvůli Willovi přehnaně deklamoval a divoce rozhazoval pažemi.

„Kdo to jako je?"

„To je jedno."

„Jenomže se zdá, že tady tomu chlápkovi záleží jenom na námořnících, že? Nemáte pocit, že je trochu povýšený?" zajímal se Francis. „Jako suchozemská krysa se možná půjdu pomodlit jinam."

Tvář na kříži neochvějně shlížela na moře s pohledem upřeným za obzor a zjevně se jí nedotýkaly šeptané modlitby žen, jež klečely pod ní.

Harry přitakal. „Myslím, že je neslyší. Nevypadá to, že by si jich všiml."

Za nimi posedávali na kopci další muži v uniformách a hleděli na ocelově šedé moře. Harryho zaujalo, kolik jich sem za tak větrného dne vyšplhalo, jen aby se mohli tiše podívat na místo, odkud vyšli. Jako by je všechny moře očarovalo. Harry si podivnost toho okamžiku zapsal do paměti.

„Málem bych ale zapomněl." Francis odhodil cigaretu a Harry se zahleděl na bratrův profil. Vypustil ze rtů proužek kouře a pak se s úsměvem otočil k Harrymu. „Viděl jsem to v obchodě ve městě. Je to od nás obou."

Francis sáhl do kapsy a podal Harrymu baliček omotaný hnědým papírem. „Pro mě?"

„No, tak do toho. Otevři to. Zahlédl jsem to a hned jsem si na tebe vzpomněl."

V balíčku byla plechovka, a když Harry zvednul víko, uviděl tyčinky zářivě jasných barev.

„Jsou to pastely. Myslím, že žádné nemáš. Složili jsme se s Willem. Rozhodli jsme se, že už máme toho tvého zasmušilého odříkání dost."

„Bylo to tak zlé? To jsem tak průhledný? Díky. To je od vás vážně milé."

Francis zavrtěl hlavou. „Postavte se k sobě. Uděláme si památku."

Ustoupil a zvedl fotoaparát. Harry vzal Willa kolem ramen a opřeli se o zeď. Oba do objektivu ukazovali nezdvořilá gesta. „Tak už sakra dělej!"

Francis se hluboce soustředil. „Mám prsty úplně ztuhlé zimou."

„Není zas taková zima, ty fňukálku. Frannie, ty jsi ale plačka!"

„Počkejte," upozornil Will. „Pozor." Sledovali, jak se k Francisovi zezadu přiblížil důstojník, všimli si, s jakým znepokojením se k němu bratr otočil, ale jak se mu pak ulevilo, když si potřásl rukou s Michaelem Rosem.

„Musíte být diskrétnější," upozornil podporučík Rose. „Víte, že je to tady zakázané. Říkal jsem vám to. Ukázal jsem vám rozkaz. Buďte rádi, že jsem vás načapal zrovna já. Ten fotoaparát bych zabavil, kdyby to nebyl zrovna můj starý Kodak, takže navzdory vaší neposlušnosti jsou na něm všude moje otisky."

„Omlouvám se, pane," pronesl Francis. „To bylo ode mě hloupé. Budu už opatrný. Znám pravidla. Nedostanu vás do potíží."

„Netvařte se tak zkroušeně," uklidnil ho Rose. „Běžte se postavit ke svým bratrům. Vyfotím vás. Můžete to poslat domů, něco pro vaše děvčata."

Francis si stáhl čapku do legrační polohy a vzal kolem ramen Harryho, který cítil tlak Francisových prstů i jeho potlačovaný smích. „Usmějte se, chlapci, vyletí ptáček!"

Rose se ušklíbl zpoza objektivu. „Něco pro příští generaci."

4

Harry

Boulogne-sur-Mer, srpen 1921

Francis tehdy fotil i nádraží, všechnu tu exotickou gotiku i pytle s pískem. Harry si vybavuje, že to bratrovi připomínalo kostelní varhany. Zaměří se znovu na detaily budovy, tentokrát přes hledáček vlastního fotoaparátu, zdá se mu přemrštěná, příliš velká. Jak čas plynul, začala budit dojem, že zveličuje vlastní význam. Jsou tu štuky, řvoucí lvi a středověká vyumělkovanost, věžičky v rozích, pnoucí se výhonky a klasické sochy s meči a vavřínovými věnci. Pytle s pískem zmizely, přesto když klapne závěrka, Harry plně očekává, že se otočí a spatří po svém boku Francise.

Koupí si kávu v pochmurné nádražní kavárně a sleduje, jak se mezi dráty a kabely pod stropem honí ptáci. Pod mřížovím krouží špačci.

„Není to opět náš obojživelný portrétista?“

U stolku se zastaví její chodidla. Harry vzhlédne a kresba mladé ženy se smutnýma očima a medailonkem se slovy *Nezapomeň na mě* oživne a vykouzlí na tváři úsměv.

„Paní Westová – nečekal jsem, že se ještě uvidíme.“

„Nápodobně, jsem ale ráda, že se naše cesty opět zkřížily, pane Blythe. Můj vlak odjíždí až za půl hodiny. Neobtěžovalo by vás, kdybych si k vám přisedla?“

„Jistěže ne.“ Po pravdě bude rád za hlas jiný než ty, které mu znějí v hlavě. Odsune jí židli. „Omlouvám se, měl jsem se zeptat, kam cestujete.“ Zvednutím ruky přivolá číšníka.

„Do Arrasu. Vlakem v 11.30.“

„Tak to jsme dva. Uvítám během cesty společnost.“

Sleduje, jak číšník rovná na podnos šálky a talířky a probírá se drobnými.

„Byla jsem vděčná, že jste nakreslil můj obrázek. Vlastně my všechny. Jak jsem říkala, byla bych vám ráda zaplatila.“

„Nesmysl, to by mě ani nenapadlo. Bylo mi potěšením.“

„Doufám, že vám nebude vadit, když se na to zeptám, ale později jsem uvažovala, jestli jste tu kreslil i za války.“

„Ano, pořád.“ Zapálí si cigaretu a nabídne jí z krabičky, ale žena zavrtí hlavou. „Byly to hlavně podobenky. Kreslil jsem, aby je mohli vojáci poslat domů, vložit svou tvář do obálky a odeslat ji matkám a milým. Někdy mi za to platili, jindy jsem měnil za kus čokolády nebo cigaretu. Většinou jsem kreslil, protože se mi chtělo. Mám rád obličeje, jak se v nich odráží osobnost a zkušenosti člověka, a malíř navíc musí trénovat.“

„Opravdu?“

„Francis to říkával.“ Podívá se na Rachel Westovou a vidí stín jejích řas i jemné linie v koutcích úst. Pod pudrem prosvítají pihy. „A pořád se musíte rozhlížet.“

„Francis?“

„Můj bratr. Jemu šlo ale o fotografování. Chtěl být fotografem, věnovat se tomu profesionálně.“ Dopije kávu. „Dopadlo to tak, že to dělám tak trochu místo něj. Živím se tím, je to můj denní chleba, ale ve skutečnosti šlo spíš o Francisovu než moji vášeň.“

„Děláte to za něj? Předpokládám správně, že on tu možnost nedostal?“

„Do cesty se mu postavila jistá bezvýznamná válka.“

„Ta si v tom libuje, že?“

Rachel položila na stolek průvodce: *Ilustrovaný Michelinův průvodce po bitevních polích*. Odsunula ho stranou, aby bylo místo na kávu, ale teď listuje stránkami a ukazuje mu fotografii rozvalin v Arrasu. Harry si všímá, že kniha obsahuje tipy pro motoristy i návrhy celodenních výletů. „Vypadá to tam jako v Pompejích,“ prohlásí Rachel a zavře stránku s Arrasem. „Musím tam zítra být. Mám domluvenou schůzku s možností prohlídky ztrát a nálezů.“

„Ztrát a nálezů?“

„Majetku pohřešovaných. Osobních předmětů. Mohou pomoci identifikovat těla, jejichž totožnost zatím nebyla zjištěna. Oficiálně se o tom ale takto nehovoří.“

„Ne, to asi ne.“ Harry si čistí barvu zpod nehtů. Přemýšlí, co tak asi mohl mít po kapsách Francis. Uvažuje, kdo poznal bratrovu tvář na té fotografii a poslal ji Edii. „Také mám v Arrasu nějakou práci. Nechtěla byste, abych vás do těch ztrát a nálezů doprovodil?“

Rachel si hraje se svou lžičkou. „Vy byste to udělal? Nevadilo by vám to? Děkuji. Budu vděčná za nějakou morální oporu.“ Štíhlé prsty jí zdobí cínové, mosazné a hliníkové prstýnky s vyrytými srdíčky a kytičkami. Harry už podobné viděl, vyráběly se z prázdných nábojnic a konzerv od hovězího.

„‚Na rukou prstýnky, na nohou zvonky, ať už jde kamkoli, hraje honky tonky.‘ Vyráběl je váš manžel?“ Ukáže na její prsty.

„Ano. David byl stříbrotepec. Vlastníma rukama a s kleštičkami v kapse dokázal zázraky. Kleštičky si vzal s sebou,

protože prostě byly jeho součástí – *jsou* jeho součástí. Z jakýchsi nábojnic mi vyrobil taky kroužky na ubrousky a krabičku s vyrytými maceškami. Ve francouzštině se jim říká *pensées*, víte? Říkal mi to. Znamená to, že na mě myslel."

„Umělec, básník a lingvista?"

„Deset," odpoví a natáhne prsty. „Každý měsíc mi poslal jeden. Deset měsíců ve Francii. Podívám se na ruce a vím, kde který měsíc byl. Vím, odkud přišel ten který balíček. Ten, na kterém záleží – na kterém jediném *opravdu* záleží –, je ale jedenáctý. A o tom nevím skoro nic."

„A jedenáctý měsíc byl?"

„Listopad 1916." Rachel hledí na své prsty a vypadá to, že má na krajíčku. „Už jsem tu byla, víte? Tohle je moje třetí cesta. Kolik jich ještě budu muset podniknout?" S cinknutím odloží lžičku do šálku a prsty si vjede do vlasů. „Už bych měla být zkušená harcovnice, jenomže pořád nevím, kde začít."

„Napsala jste do manželova pluku? Mohl by teď být v Anglii. Možná někde v nemocnici?" Harry četl, že ve zvláštních špitálech pořád ještě leží dvacet tisíc mužů. Při pátrání po Francisovi sám seděl v nejedné nemocniční čekárně. Sám také psal dopisy, mluvil s lékaři a viděl, jak vrtí hlavami. „Mohl by teď civět do zdi někde na pokoji a čekat na váš příchod."

„Copak jsem vám to na trajektu neřekla?" Najednou vypadá odhodlaně. „Psala jsem jeho nadřízeným, mužům, kteří mi tehdy napsali, všem, jejichž jméno kdy padlo v jeho dopisech. Nedokázali mi nic říct. Pohřešuje se tolik mužů! Všichni mluví o tom stejném. Jako by slovo *nezvěstný* bylo tajným kódem a ode mě se očekávalo, že budu jenom pokyvovat a pochopím, co to doopravdy znamená."

„Co třeba armádní pátrací kancelář? Nebo Britské legie?"

„O tom jsem také nemluvila? Nemohli pomoci."

„Červený kříž?"

„Dokonce jsem navštívila i jasnovidku. Tvrdila mi, že David není mrtvý. Byla si tím celkem jistá. Na druhém břehu ho neviděla. Zmizel poblíž Arrasu – na *tom* místě, co z něj zbyly jen trosky. Myslím, že se David možná ztratil, nebo ztratil paměť."

Když se na něj podívá, Harry má pocit, jako by od něj očekávala, že bude vědět, že jí poskytne odpověď, a tak raději uhne před tím naléhavým pohledem a zkoumá látku na svých kalhotách.

„Nemusíte mi pomáhat," řekne Rachel.

V prstech obrací medailonek. Harry uvažuje, jestli v něm má manželovu fotografii a zda věří, že on na ni zapomněl. Mohla by i Edie věřit, že Francis se prostě jen zapomněl vrátit domů? Mohla by být Edie v Arrasu ještě dva týdny potom, co poslala tu pohlednici? Mohla najít nějaký důvod, proč tam zůstat? „Stejně musím tento týden do Arrasu," prohlásí.

„Ano, ale co přesně tam budete dělat?" Vysloví to poněkud ostřeji, než zřejmě měla v úmyslu, protože následně se tón jejího hlasu změní. „Myslela bych si, že je to to poslední místo, které byste chtěl ještě někdy vidět."

„Jak jsem říkal, pracuji jako fotograf a za cestu sem dostávám zaplaceno. Shodou okolností tu mám zakázku. Mou zakázkou je seznam hrobů. Zabývám se focením náhrobků."

Ve vlaku je ticho. Harry se naklání k oknu a sleduje ubíhající předměstí. Vnímá Rachelin hlas, jeho tón, rytmus a sotva slyšitelná slova. Pole se zelenají, což ho pořád překvapuje. Rachel převaluje v rukou jablko a hovoří o ceně chleba. Mluví hodně. Harry si vybavuje jiné železniční vagony, v nichž to páchlo koňmi a vojáky, doslova je vidí projíždět kolem.

V únoru 1916 odjeli do vnitrozemí v dobytčích vozech s rozkazem nehlučet. Harry tehdy sledoval Francii škvírami

v prknech. Zdálo se mu, že míjejí spoustu pustých vesnic a podmáčených polí.

„Mám pocit, jako bychom se plížili válce do týla," poznamenal Will.

Vlak je ale dopravil do města, před nímž se nejspíš zastavila válka i čas. Mezi přednáškami o automatické palbě z pušek a využívání granátů uzavírali sázky při karetních hrách a dominu a vyměňovali konzervy z přídělů za hedvábné pohlednice vyšívané sentimentálními slogany. Pochodovali v hustém dešti, kladli chodidla do předepsané polohy za deset minut dvě a voda z nich jen kapala. Hráli na foukací harmoniky či plechové píšťalky a přetahovali se.

„Tohle je ono?" ptal se Francis.

Harry si to jaro začal všechno zapisovat, odesílal dlouhé ilustrované dopisy, v nichž se zabýval mnoha detaily, a všechno nové a zajímavé uchovával v deníku. Kreslil kontrolu výstroje, cvičné bombardování i rozcvičky, zachytil také citrusové stromy, statky z červených cihel a úrodné lány pšenice. Maloval, jak Will hraje kriket, Francis fotí a jak si pak jejich dlaně předávají karty přes kavárenský stolek. Svěřovat to všechno papíru mu poskytovalo útěchu, povznášela ho samotná činnost i soustředění, jež vyžadovala. Zaznamenal tváře svých bratrů v každém možném postoji a výrazu.

„Nemáte moc zavazadel," poznamená Rachel.

„Zavazadel?" Harry se znovu zaměří na její tvář a vrátí se zpátky do současnosti, pět let dopředu do vlaku mířícího také na východ. „Není třeba vláčet víc. Neočekávám, že by mě zvali na večírky."

„Vy jste se vzdal smokingů? Jak nezodpovědné. Jak asketické. Snad se také nepostíte?" S pousmáním mu nabídne sáček sladkostí.